

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร*
THE CONCEPT OF PROPAGATION OF ENGAGED BUDDHISM
IN DHAMMACAKKAPPAVATTANA SUTTRA

เจษฎา มุลยาพอ

Jesada Munyapho

พระครูภาวนาธรรมโมสิต

Phrakru PhavanaThammakosit

พระมหาประทีป อภิวฑฒโน

Phramaha Prathip Aphivaddhano

พระวันชัย ภuritโต

Phra Wanchai Bhuridatto

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Mahachulalongkoomrajavidyalaya University, Nongkhai Campus, Thailand.

E-mail: Jesada.mun@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย สาระสำคัญของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก้ปัญหาสังคม สาระสำคัญของพระสูตรนี้ ประกอบด้วยความเมตตาการหมกมุ่นในกามคุณอันน่าใคร่ นำพึงพอใจ ที่ปิดบังใจให้เป็นทุกข์ และการทำตนให้ลำบากอันเป็นเหตุแห่งความกระวนกระวาย กระสับกระส่าย อึดอัด ขัดเคือง ทั้งกายและใจ เพราะที่สวดท่องทั้งสอง เป็นความต้องการปรารถนา เป็นความเชื่อที่พยายามแสวงหาลาภยศสรรเสริญและความสุขเพื่อครอบครองให้มากที่สุดตามความปรารถนา และอีกอย่าง การทรมาณตนเองเพื่อต้องการความปรารถนาด้วยการทุ่มเท แม้กระทั่งชีวิตเพื่อให้พ้นจากทุกข์ และพุทธองค์ทรงแสดงความจริงสูงสุด ได้ทางออกคือทางสายกลาง ได้แก่ ปัญญา ศีล และสมาธิตามลำดับ ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ และทรงแสดงสัมมาปฏิบัติอันเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่เรียกกันว่า อริยมรรคมีองค์แปด ที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า ทางออกจากทุกข์ที่ถูกต้อง ทางสายนี้เป็นอิสระจากเชิงบวกหรือเชิงลบ เรียกว่าทางสายกลาง คือการไม่ติดทั้งบวกและลบ ทางที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ จึงเป็นทางสายใหม่ที่ถูกต้อง มีความปลอดภัย เป็นทางนำไปสู่ความสิ้นความอยาก ได้อิสระ ท่านโกณฑัญญะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ ได้ฟังพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โดยท่านได้รู้แล้ว มีดวงตาเห็นธรรม และพระพุทธเจ้าทรงบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม

เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติเป็นอันมาก ถือว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมชาวโลกอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การเผยแผ่, ธรรมจกัปปวัตตนสูตร, พุทธศาสนาเพื่อสังคม

Abstract

This academic article aims to study the meaning and significance of the Dhammacakkappavattana Sutta, and analyze the propagation of Buddhism for society presented in this sutta where the Buddha expounded to the group of five ascetics. The crux of this sutta comprises the infatuation and indulgence in sense pleasures which veil the mind in suffering, and the practice of self-mortification causing restlessness, anxiety and torment of both body and mind - both extremes stemming from cravings, beliefs striving for gain, praise, and maximum sensual gratification according to desires. Additionally, it discusses self-torment through extreme ascetic practices, even sacrificing life itself to escape suffering. The Buddha expounded the ultimate truth and the path of moderation as the way out - namely, wisdom, moral discipline and concentration respectively as the practice to end suffering. He taught the right practice called the Noble Eightfold Path, which he described as the correct way out of suffering. This middle way is free from positivity or negativity, detached from both. The path the Buddha comprehended is thus a new, correct, and secure way leading to the cessation of cravings and the attainment of freedom. **Koṇḍañña**, one of the five ascetics, having heard the Dhammacakkappavattana Sutta, gained the vision of the Dhamma. The Buddha admitted him to the monastic order through the "ehi bhikkhu" process. The Buddha expounded the Dhamma for the true benefit and happiness of humanity, which can be considered the genuine propagation of Buddhism for global society.

Keywords: Propagation, Dhammacakkappavattana sutta, Engaged Buddhism

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจกัปปวัตตนสูตร คือ การหมั่นวางลัทธิธรรมให้เป็นไป ใช้เป็นเครื่องหมายหรือเป็นสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นรูปวงล้อ มี 8 ซี่ ซึ่งหมายถึง มรรคมีองค์ 8 และ 12 ซี่ หมายถึง อากาโรหมุนของอริยสัจ 4 ธรรมจักร เป็นชื่อที่เรียกในการประกาศธรรมหรือการแสดงธรรมครั้งแรก คือปฐมเทศนา หรือการเทศน์กัณฑ์แรกของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งเรียกเต็มว่า ธัมมจกัปปวัตตนสูตร ซึ่งรูปธรรมจักรบางแห่งมี

กว้างหมอบอยู่ 2 ข้าง ซึ่งได้แสดงถึงการประกาศธรรมครั้งแรกในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ธรรมจักร หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด เพราะเป็นสิ่งที่พระองค์หลังจากทรงค้นพบหลักธรรมแล้ว ต้องการให้ธรรมของพระองค์ทรงหมุนไปในโลก

คำว่า ปฐมเทศนา คือ เทศนาครั้งแรกในพระพุทธศาสนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) เป็นคำเรียกเทศน์กัณฑ์แรกของพระพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ได้แก่ พระโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน 8 ปฐมเทศนาที่มีชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่า ธรรมจักร ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ คือผู้ตรัสรู้อย่างสมบูรณ์อย่างยอดเยี่ยม ที่ได้ชื่อว่าสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะทรงรู้แจ้งสรรพธรรม กล่าวคือ อริยสัจ 4 ประการด้วยพระองค์เอง โดยมิได้ฟังจากใครเลย แต่ธรรมเหล่านั้นปรากฏแก่พระพุทธองค์ด้วยอำนาจของการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ พระพุทธเจ้า คือ ผู้รู้ดีรู้ชอบด้วยพระองค์ก่อน แล้วสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตาม โดยสอนให้เว้นชั่ว ประพฤติชอบ และประกอบตนไว้ในทางที่สมควร

ความหมายและความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่หมายถึง ค่อย ๆ ขยายออกไป การทำให้ขยายออกไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการนำหลักธรรมเพื่อขยายออกไปเพื่อสังคมโลก โดยมีจุดเริ่มต้นจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ จึงทรงดำริที่จะออกสั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยทรงแสดงธรรมแก่กลุ่มปัญจวัคคีย์เป็นกลุ่มแรก และกลุ่มพระยสะพร้อมสหายเป็นกลุ่มที่สอง เมื่อมีพระอรหันต์ชุดแรกจำนวน 60 รูปแล้ว พระองค์พร้อมพระสาวกได้ออกประกาศศาสนา เผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้กับมหาชนทั่วไป ทุกชนชั้นวรรณะ พระพุทธองค์ได้ทรงทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดพระชนมายุของพระองค์ นับเป็นเวลา 45 พรรษา การทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์นั้น จะเห็นได้จากพุทธกิจประจำวันของพระองค์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 เวลาคือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

1. แสดงธรรมก่อนเที่ยงวัน เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต พร้อมกับการแสดงธรรมเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ระหว่างเสด็จ หลังจากกลับมาเสวยพระกระยาหารก่อนเวลาเที่ยงแล้ว จากนั้นเสด็จออกรับผู้เข้าฟังธรรม
2. แสดงธรรมหลังเที่ยงวัน ทรงแสดงแก่มหาชนที่เข้ามาเฝ้าทุกวันในเวลาเย็นก่อนค่ำ
3. แสดงธรรมเวลาหัวค่ำ ทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุที่มาเฝ้าจากที่ต่าง ๆ ในเวลาหัวค่ำก่อนเที่ยงคืน
4. แสดงธรรมเวลาพ้นเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรมแก้ปัญหาแก่เทวดาและทิพยบุคคลที่ทรงโปรดให้เข้าเฝ้าในเวลาพ้นเที่ยงคืนแล้ว

5. ใกล้รุ่งก่อนสว่าง ทรงตรวจดูความเป็นไปของสัตว์โลก ผู้ใดมีจิตควรแก่การได้รับอริยสังขารได้ ก็จักแสดงธรรมโปรดในเวลาอันสมควร

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรืออุทฺทวิธีในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า สามารถจำแนกได้ดังนี้ (แสง อุดมศรี, 2543)

1. รุกเข้าเมืองใหญ่คือแคว้นมคธ ซึ่งมีเจ้าลัทธิที่มีชื่อเสียง เช่น ชฎิล 3 พี่น้อง แล้วทรงแสดงธรรมให้ฟัง จนชฎิล 3 พี่น้องเกิดความเลื่อมใส และขอบวชในพระพุทธศาสนา

2. ทรงธรรมยาตราเข้าเมือง เพื่อแสดงธรรมแก่พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจเหนือแคว้นต่าง ๆ ในยุคนั้น แล้วทรงแสดงธรรมให้พระเจ้าพิมพิสารพร้อมข้าราชการบริพารฟัง จนหันนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก เพราะมีประชาชนหันมานับถือพระพุทธศาสนาในคราวนั้น ถึง 12 นหุต (120,000 คน)

3. ให้พระสงฆ์ที่รู้ธรรมวินัยแล้ว จาริกไปทุกทิศทาง เพื่อประกาศคำสอน

4. ปราบบุคคลสำคัญที่มีอุปนิสัยในเหตุการณ์สำคัญ ๆ เช่น องคุลิมาล เป็นต้น

การเผยแผ่ในสมัยหลังพุทธกาลที่สำคัญที่สุด คือ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปทั่วทั้งภายในราชอาณาจักรและภายนอกอาณาจักร โดยหลังสังคายนาครั้งที่ 3 แล้ว พระองค์ได้ส่งสมณทูตไปประกาศศาสนายังแคว้นต่าง ๆ แบ่งออกเป็น 9 สาย คือ สายที่ 1 นำโดยคณะของพระมัชฌติกะกับภิกษุ 5 รูป ไปเผยแผ่ศาสนา ณ แคว้นเมิยร์ สายที่ 2 นำโดยคณะของพระมหาเทวะ ไปเผยแผ่ศาสนา ณ มหิสมณฑล (ปัจจุบันคือรัฐไมซอร์) สายที่ 3 นำโดยพระรักขิตไปเผยแผ่ศาสนา ณ ประเทศทวนวาสิ (บริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย แถวป่าไต้ภูเขาวินธัย) สายที่ 4 นำโดยคณะของพระโยนกธรรมรักขิต ซึ่งเป็นพระอรหันต์ชนชาติกรีก ไปเผยแผ่ ณ อปรันตชนบท (แถบชายทะเลตอนเหนือของบอมเบย์ในปัจจุบัน) สายที่ 5 นำโดยคณะของพระมหาธรรมรักขิต ไปเผยแผ่ศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ สายที่ 6 นำโดยพระมหารักขิต ไปเผยแผ่ศาสนา ณ ประเทศโยนก (ประเทศกรีกในเอเชียกลางเหนืออิหร่าน) สายที่ 7 นำโดยพระมัชฌิมะ พร้อมด้วยพระเถระอีก 4 รูป ไปเผยแผ่ศาสนาทางตอนเหนือ คือเชิงเขาหิมาลัย (อาจเป็นบริเวณเนปาลหรือจีน) สายที่ 8 นำโดยคณะของพระโสณะกับพระอุตตระ ไปเผยแผ่ศาสนา ณ สุวรรณภูมิ ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่ายหมายถึงดินแดนที่อยู่ในประเทศพม่าและไทย สายที่ 9 นำโดยคณะของพระมหินทเถระ ไปเผยแผ่ศาสนา ณ ลังกาทวีป ได้แก่ ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน (ส.ศิวรักษ์, 2534)

หลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช งานเผยแผ่พระพุทธศาสนายังคงดำเนินไปในประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง กล่าวเฉพาะในประเทศไทย พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นตั้งแต่สมัยพระโสณะและอุตตระนำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ และเจริญรุ่งเรืองผ่านยุคสมัยมาตามลำดับ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถือเป็นหนึ่งในหน้าที่ของพระสังฆาธิการ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการ

สาธารณูปการ และด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ (วีระ อัมพันสุข, 2526) และพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ โดยปรับรูปแบบการเผยแผ่ให้เข้ากับยุคสมัย

สาระสำคัญของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ความสำคัญของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ เป็นปฐมเทศนา เป็นพระธรรมที่ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ เป็นการแสดงอย่างเป็นทางการครั้งแรก จึงได้ชื่อว่า ปฐมเทศนา ส่วนคำว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งหมายถึงพระสูตรนี้เป็นดุจจักรแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิได้ปล่อยไป เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของพระองค์ แต่เป็นจักรที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นจักรแห่งธรรมที่หมุนไปอย่างยั่งยืน ล้วนแล้วแต่สร้างความสุขสำราญแก่ผู้ได้ฟัง เมื่อแผ่ไปไหน ที่นั่นก็จะมีแต่สันติสุข และการหมุนไปของจักรแห่งธรรมหรือธรรมจักรนี้ ใครจะต้านทานไม่ได้ คำว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เกิดจากคำว่า ธัมม-จักก-ปวัตตน-สูตร ซึ่งแปลได้ว่า สูตรว่าด้วยเรื่องการปล่อยธรรมจักรให้หมุนไปทีไรจะต้านทานให้ถอยกลับไม่ได้ คือ สัจจะที่ใครจะต้านทานได้ (จางงศ์ ทองประเสริฐ, 2561)

การที่ตั้งชื่อพระธรรมเทศนาถ้อยแรกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” (การหมุนกงล้อ คือ พระธรรม) ต้องเปรียบเทียบกับเรื่องของทางโลกจึงจะเข้าใจ กล่าวคือ หากพระมหाराของคิโตปรารณาจะแผ่กฤษดาภิหารไปยังแคว้นต่าง ๆ จะทำพิธีส่งม้าอุปการไป ม้าผ่านไปยังเมืองใด กษัตริย์หรือผู้ครองเมืองนั้น ถ้าเกรงกลัวก็ยอมสยบ ส่งเครื่องบรรณาการมาเป็นเมืองขึ้น แต่ถ้าคิดว่า ตนเองมีแสนยานุภาพพอที่จะต่อสู้ได้ ก็จะฆ่ามันเสีย พระมหाराของคิโตนั้นก็ทรงยกทัพไปปราบปรามแคว้นนั้น เสีย “ล้อรถศึก” หมุนไปทางทิศใด ย่อมหมายถึงการฆ่าฟัน ทำลายชีวิตคนตกตายเป็นไปไม่ร่วง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงว่าล้อศึกของพระมหाराผู้ยิ่งใหญ่ หมุนไปในทางทิศใด สุดท้ายใคร ๆ จะต้านทานได้ ฉันทิโกฉันทินัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันบรรยายถึงอริยสัจสี่ประการ ที่ไม่เคยมีใครค้นพบมาก่อน ก็เท่ากับ “ทรงหมุนกงล้อ” ที่ไม่มีใครสามารถจะหยุดได้ แต่กงล้อที่ทรงหมุนเป็น “กงล้อแห่งธรรม” หรือ “กงล้อแห่งความจริงอันประเสริฐ” ล้อธรรมหมุนไปยังทิศทางใด จะขจัดทำลายโมหะอวิชชาออกจากจิตใจของผู้คน ให้ได้พบแสงสว่างแห่งชีวิต บันดาลแต่ความสงบสันติสุขแก่ชาวโลก ไม่เหมือนล้อรถศึกของมหाराทางโลก ที่พัดพาเอากลิ่นอายแห่งการฆ่าฟันตามไปด้วย เพราะเหตุฉะนี้ พระพุทธองค์จึงมีพระนามอีกอย่างว่า “พระธรรมราชา” (พระราชาแห่งธรรม) มีพระสารีบุตรอัครสาวกช่วยเผยแผ่พระธรรม เป็น “พระธรรมเสนาบดี” (เสฐียพงษ์ วรรณปก, 2567)

การตั้งชื่อปฐมเทศนาว่าธรรมจักกัปปวัตตนสูตร เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารณาประกาศธรรมอันจะเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติจากห้วงวิภูสงสารไปสู่แดนเกษม คือ พระอมตนิพพาน โดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นสารถิ ส่วนประกอบสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้รถแล่นไปสู่ที่หมายก็คือ ล้อรถ หรือที่เรียกว่า “จักร” นั่นเอง ดังนั้น ล้อแห่งธรรมราชรถจึงได้ชื่อว่า จักรธรรม หรือธรรมจักร ตามธรรมดา ล้อ หรือ จักร ย่อมประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือดุม กำ และกง ส่วนจักรธรรมนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุปมาเปรียบโพธิปักขิยธรรมเป็นดุม ปฏิจจสมุปบาทธรรมเป็น

กำ และอริยสัจ 4 เป็นกง จากพระธรรมเทศนาครั้งแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลังตรัสรู้คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร เนื้อหาว่าด้วยอริยสัจสี่ประการที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ความหมายของพระสูตรนี้ เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศสัจธรรมสูงสุดที่ได้ตรัสรู้ ก็เท่ากับทรงหมั่นลือธรรม เพื่อปราบตมหาอวิชาออกจากจิตใจของเวไนยสัตว์ให้รู้ลือแห่งสัจธรรมนี้ หมั่นไปยังทิศทางใด จึงยากที่ใคร ๆ จะคัดค้านหรือยับยั้งได้อุปไมยก็ฉนั้น ตอนท้ายพระสูตรกล่าวว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมั่นลือคือพระธรรมแล้ว ไม่มีใคร ๆ ในโลกสามารถยับยั้งได้ ไม่ว่าจะเป็นสมณะ พราหมณ์ มาร เทพ พรหม

สาระสำคัญของอัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีดังนี้ หลังจากพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้รับสั่งกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด 2 อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ 1. กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข) เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ 2. อัตตakilมณานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เมื่อประกาศปฐมเทศนาแล้ว ทำให้ท่านโกลนถัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมหรือธรรมจักขุ คือ โสดาปัตติมรรคญาณว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา (วิ.ม.(ไทย), 4/26/24) พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด 2 อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน เมื่อพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธหลักการสำคัญในปฐมเทศนาที่เกี่ยวกับที่สุดสองอย่าง และได้เสนอแนวทางในการดำรงชีวิต โดยใช้ทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นการหาทางออกให้แก่มวลมนุษย เพราะหลักมัชฌิมาปฏิปทาจะเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอริยสัจ 4 นั่นก็คือ อริยมรรคมีองค์ 8 ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญสูงสุดของพระพุทธศาสนา

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

ธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดง มีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่ สุด ซึ่งผู้สอนจะต้องมีคุณสมบัติประกอบด้วย 1. ทรงสอนสิ่งที่จริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง 2. ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์ 3. ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลตอบแทน 4. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี 5. ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใจซิดสนิทสนมและพึงพอใจได้มีความสุข 6. ทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนยอดเยี่ยม พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว (อง.จตุกก.(ไทย), 21/133/202) คือ บัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ บัว 3 เหล่านี้ อรรถกถาได้เพิ่มบัวเหล่าที่ 4 คือบัวที่มีโรคนยังไม่พ้นน้ำเป็นรักษาของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาสิแล้วแบ่งบุคคลเป็น 4 เหล่า คือ 1. อุคฆฏิตัญญู ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน ผู้อาจรู้ได้ฉับพลันแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น คือ มีปัญญาเฉียบแหลม พูดให้ฟังเพียงหัวข้อก็เข้าใจ เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำ ที่พอต้องแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนั้น 2. วิปจิตัญญู ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่จะ

บาน 3. เนยยะ ผู้ที่พอจะแนะนำได้ เป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ 3 (อภิ.ป.(ไทย), 36/150/187) 4. ปทปรมะ ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ คือ ผู้มีบท คือถ้อยคำ เป็นอย่างยิ่ง บุคคลผู้ด้อยปัญญาเล่าเรียนได้อย่างมากเป็นเพียงถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจความหมาย ไม่อาจเข้าใจธรรม เหมือนบัวที่มีโรครอยงไม่พ่นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบานเป็นรักษาของปลาและเต่า (อภิ.ป.(ไทย), 36/151/187)

ในช่วงพรรษาแรกได้มีภิกษุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ 60 รูป โดยวางแผนเพื่อประกาศพระพุทธดำรัสในวันที่ส่งพระพุทธสาวกหกสิบองค์ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคแรก ความว่า “จรต ภิกขเว จาริกัม พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานัม มา เอเกน เทว อคมิตถ เทเสถ ภิกขเว ธมฺมํ อาทิกถยาณมชเณกถยาณัม ปรีโยสานกถยาณัม สาทถํ สพยญชนํ เกวล ปรีปฺณณํ ปรีสุทฺธํ พรหมจริยํ ปกาเสถ” (วิ.มหา.(ไทย), 4/32/39) “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทฺธํ”

จากให้พุทธนโยบายในการส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาเป็นครั้งแรกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า หลังจากได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระสาวกผู้ไปปฏิบัติหน้าที่นี้ ซึ่งหมายถึง ผู้ทำหน้าที่จาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล เนื่องจากคำว่า “ศาสนา” เป็นระบบความเชื่อที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม สังคมจำต้องมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และเป็นสื่อช่วยประสานคนในสังคมเข้าด้วยกัน ศาสนาจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม อิทธิพลของศาสนาจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการวางรากฐานทั้งทางด้านจารีตประเพณี และวัฒนธรรมของสังคม รวมทั้งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตและวิถีคิดของผู้คนในสังคม ให้รู้จักเสริมสร้างชีวิตอย่างมีสาระและมีค่าสูงสุดตามบทบัญญัติและจุดหมายของศาสนาที่ตนนับถือ พระศาสนาให้การอบรมทั้งศีล สมาธิ ปัญญา แล้วส่งพระสาวกเหล่านั้นไปประกาศศาสนา ให้แยกย้ายกันไป ในทิศต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทฺธํบริบูรณ์ครบถ้วน ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทไว้อย่างชัดเจน มีการกำหนดเพื่อสมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายึดเป้าหมายเดียวกันคือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโอกาสอื่นว่า พรหมจรรย์ (การบวช) นี้ ไม่ได้มีไว้สำหรับแสวงหาลาภสักการะและคำสรรเสริญ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อศีล

สมาธิ และปัญญาเท่านั้น ด้วยการถือเอาธรรมจักรหรือกงล้อพระธรรมเป็นสัญลักษณ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

วิเคราะห์หลักธรรมในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ก่อนการแสดงธรรมซึ่งพระพุทธองค์จะต้องแก้ข้อข้องใจของปัญจวัคคีย์ก่อน เพราะมีอุปาทานมีความยึดมั่นถือมั่น เพราะมองว่าการบำเพ็ญทุกรกิริยาเท่านั้นจึงจะเป็นหนทางแห่งการตรัสรู้ แต่การจะบอกตรง ๆ อาจจะทำให้ปัญจวัคคีย์ไม่พอใจ พระพุทธองค์จึงแสดงถึงลำดับการแสดงธรรมเป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1. ที่สุดโต่ง 2 ประการ คือ ประการที่ 1. กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) บรรพชิตไม่พึงเสพเพราะนั่นเป็นของเลว ไม่ควรยึดมั่น นั่นเป็นของเลว เป็นของสำหรับชาวบ้านเขาประพุดกัน เป็นเรื่องของคนที่มิเกลสหนาแน่น เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอรียะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นการเบนความยึดมั่นถือมั่นของปัญจวัคคีย์ไปอีกทางหนึ่ง และเป็นทางตรงกันข้ามทีเดียว เมื่อพระองค์แสดงความรู้สึกระงะของความหมกมุ่นในทางกามารมณ์ ซึ่งทำให้เกิดความพึงพอใจต่อปัญจวัคคีย์ และพระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องการบำเพ็ญทุกรกิริยาต่อไป ประการที่ 2. อตตกิลมณานุโยค (การประกอบความเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ไม่ใช่ของพระอรียะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด 2 ประการนี้ที่ตลาคตได้ตรัสรู้ อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ คือ ปัญญา ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน มัชฌิมาปฏิปทาที่ตลาคตได้ตรัสรู้ อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ดังนั้น การไม่พึงดำเนินชีวิต หรือข้อปฏิบัติที่ไม่พึงทำ 2 ทาง คือ ความติดอยู่ในความสุขทางเนื้อหนังมังสา เพราะเป็นของต่ำ เป็นกิจกรรมของชาวบ้าน เป็นเรื่องของปุถุชน ไม่ประเสริฐ และไม่มีประโยชน์ เรียกตามศัพท์ว่า กามสุขัลลิกานุโยค ถือว่าเป็นทางสายที่หย่อนเกินไป อีกทางหนึ่งคือ การบำเพ็ญทุกรกิริยาหรือการทรมานตนด้วยตบะวิธีต่าง ๆ ทางนี้เรียกว่า อตตกิลมณานุโยค ซึ่งหนทางที่ถือเป็นทางที่ตั้งเกินไป เพราะที่สุดโต่งสองอย่างไม่ใช่ทางตรัสรู้ ผู้ที่จะตรัสรู้ควรหลีกเลี่ยงอย่างเด็ดขาด (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548)

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการแสดงวิธีการแห่งการตรัสรู้ มรรคคือ ทางหรือหนทางที่ว่าโดยองค์ประกอบ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรคแปลว่า “ทางมีองค์ 8 ประการอันประเสริฐ เรียกสามัญว่า มรรคมีองค์ 8 คือ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ หมายถึงเห็นอริยสัจ 4 เห็นไตรลักษณ์ หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท 2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ หมายถึงความนึกคิดในทางสละปลอดจากกาม ความนึกคิดปลอดจากพยาบาท และความนึกคิดปลอดจากการเบียดเบียน 3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ 4. สัมมาภังคะ ทำการงานชอบ หมายถึง ไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในกาม 5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึง เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาอาชีวะ 6. สัมมาวายามะ เพียรชอบ หมายถึง เพียรระงับความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น เพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว

เพียรทำความดีให้เกิด เพียรรักษาความดีไว้ 7. สัมมาสติ ระลึกชอบ หมายถึงพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม 8. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ หมายถึงฉาน 4 และหลักมัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง ข้อปฏิบัติเป็นกลาง ๆ ไม่หย่อนจนเกินไปและไม่ตึงจนเกินไป ไม่ข้องแวะที่สุด 2 อย่างคือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค ทางแห่งปัญญา (เริ่มด้วยปัญญา ดำเนินด้วยปัญญา นำไปสู่ปัญญา) อันพอดีที่จะให้ถึงจุดหมาย คือ ความดับกิเลสและความทุกข์ หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระสิ้นเชิง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

ขั้นตอนที่ 3 ทรงแสดงอริยสัจสี่ประการ คือ ทุกข์ (หรือปัญหาของชีวิต) สมุทัย (เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์) นิโรธ (ภาวะดับ หรือภาวะหมดปัญหาโดยสิ้นเชิง) และมรรค (แนวทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ หรือทางแก้ไขปัญหา) รู้ว่าความจริงคืออะไร (สังขญาณ) รู้ว่าควรจะจัดการกับมันอย่างไร (กิจจญาณ) รู้ว่าเมื่อจัดการกับมันแล้วได้ผลอย่างไร (กตญาณ) รู้อริยสัจ อันมี 3 รอบ 12 อากาโร หมายถึง สังขญาณ กิจจญาณ กตญาณ เกิดขึ้นเวียนไปในอริยสัจ 4 คือ ก. (1) นี่ทุกข์ (2) ทุกข์นี้ควรกำหนดรู้ (3) ทุกข์นี้ กำหนดรู้แล้ว ข. (1) นี่สมุทัย (2) สมุทัยนี้ควรละ (3) สมุทัยนี้ละแล้ว ค. (1) นี่นิโรธ (2) นิโรธนี้ควรทำให้แจ้ง (3) นิโรธนี้ทำให้แจ้งแล้ว ง. (1) นี่มรรค (2) มรรคนี้ควรทำให้เจริญ (3) มรรคนี้ทำให้เจริญแล้ว (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548)

ขั้นตอนที่ 4 โภณฑัญญะดวงตาเห็นธรรม โภณฑัญญะพราหมณ์หนุ่มที่สุดในบรรดาพราหมณ์ 8 คน ผู้ทำนาลักษณะของสิทธัตถกุมาร ต่อมาออกบวชตามปฏิบัติพระสิทธัตถะขณะบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นหัวหน้าพระปัญจวัคคีย์ ฟังพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้วได้ดวงตาเห็นธรรม ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นปฐมสาวกของพระพุทธเจ้า มีชื่อเรียกกันภายหลังว่า พระอัญญาโณณฑัญญะ เมื่อทรงแสดงธรรมจบแล้ว โภณฑัญญะได้ ดวงตาเห็นธรรม แปลจากคำว่า ธรรมจักขุ หมายถึง ความรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมัดมีความดับเป็นธรรมดา เข้าใจแจ่มแจ้งถึงธรรมชาติและธรรมดาของสรรพสิ่ง ว่ามีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา มีความดับเป็นธรรมดา พระพุทธองค์ทรงเปล่งพระอุทานว่า อญญาสิ วต โภ โภณฑญโญ ๆ “โณณฑัญญะรู้แล้วหนอ ๆ” คำว่า “อัญญา” ในคำว่า “อญญาสิ” จึงกลายมาเป็นคำนำหน้าชื่อของท่านว่า “อัญญาโณณฑัญญะ” และได้เป็นการอุปสมบทของท่านอัญญาโณณฑัญญะนั้น ความว่า ในวันอาสาฬหบูชาเมื่อท่านพระอัญญาโณณฑัญญะพร้อมกับเทวดา 18 โภกฺกิ ดำรงอยู่ในไสตาปัตติผล “จงเป็นภิกษุมาเถิด” ได้เป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาของท่านนั้น ท่านพระวัปปะ วันแรม 1 ค่ำ ดวงตาเห็นธรรมเกิดขึ้นแก่พระวัปปะเถระ วันแรม 2 ค่ำ เกิดขึ้นแก่พระภัททิยะเถระ วันแรม 3 ค่ำ เกิดขึ้นแก่พระมหานามเถระ วันแรม 4 ค่ำ เกิดขึ้นแก่พระอัสสชิเถระ เพื่อทรงชำระมลทินที่เกิดขึ้นในกัมมัฏฐานของภิกษุเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในภายในพระวิหารเท่านั้น เมื่อมลทินกัมมัฏฐานเกิดครั้งแรกแล้ว ครั้งเล่า พระองค์จึงเสด็จมาทางอากาศแล้วทรงบรรทมมลทิน แต่ในวันแรม 5 ค่ำ แห่งปัจฉิม ทรงรับสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดประชุมพร้อมกัน ทรงโอวาทด้วยอนัตตลักขณสูตร เพราะเหตุานั้น ท่านจึงกล่าวว่า ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุ

ปัญจวิคคีย์ คำว่า ครั้งนั้นมีพระอรหันต์ 6 องค์เกิดในโลก ความว่า ในวันแรม 5 ค่ำ คน 6 คน ได้เป็นพระอรหันต์ในโลก (วิ.มหา.อ.(ไทย), 3/18-24/25)

ขั้นตอนที่ 5 การบวชบรรดาตระกูลเศรษฐีใหญ่น้อยเก่าแก่ตามลำดับเชื้อสายเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา มีพระอรหันต์ในโลก 61 รูป โดยได้เป็นพระอรหันต์ก่อน 6 รูป บวชพระยสกุลบุตร พร้อมด้วยสหายอีก 55 รูป รวมเป็น 61 รูป พระพุทธองค์ตรัสเรียกท่านเหล่านั้นเข้าเฝ้า เพื่อประกาศถึงแนวทางการเผยแผ่พระพุทธ ต้องมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยหวังประโยชน์และความสุขของพหุชนเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ เป็นไปตามพระบรมพุทธโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่สาวกรุ่นแรกจำนวน 61 รูป ที่ทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย จากเจตนาธรรมณ์ของพระพุทธเจ้า ในการส่งพระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนและเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ไม่มีการใช้กำลังบังคับให้คนหันมานับถือพระพุทธศาสนา กระบวนการในการชักจูงให้คนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น โดยกำกับว่าอย่าไปโดยทางเดียวกันสองคน (มา เอเคน เทว) คือพวกเขา 2 รูปอย่าไปทางเดียวกัน เพราะพระพุทธองค์เชื่อมั่นในศักยภาพของสาวกที่จะไปประกาศพระพุทธศาสนา (พระพรหมบัณฑิตและคณะ, 2561)

วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่าหลักธรรมของพระพุทธองค์มีความลุ่มลึก ยากที่จะมีบุคคลเข้าถึงได้ง่าย ด้วยการนำไปสู่การแยกไอคิวของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ซึ่งเปรียบเทียบเหมือนดอกบัว 3 เหล่า คือว่าดอกบัวที่จมน้ำ เปรียบได้กับคนมีกิเลสหนา ดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ เปรียบได้กับผู้ที่มีกิเลสเบาบาง และดอกบัวที่เบ่งบานอยู่เหนือน้ำ เปรียบได้กับผู้ที่มีศรัทธา สติ และปัญญา และสมาธิอันแก่กล้า เมื่อพิจารณาแล้วจึงตั้งพระทัยว่า นี่เป็นโอกาสที่จะได้ขับเคลื่อนหมุนล้อแห่งธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ด้วยการนำหลักธรรมสำคัญคือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีประเด็นที่สำคัญที่แสดงธัมมาปฏิบัติ คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องที่เรียกว่า มรรคมืองค์แปด ซึ่งประกอบด้วย 1) สัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้องเหตุแห่งความทุกข์คือตัณหา รู้กระบวนการเกิดแห่งทุกข์ด้วยปัญญาเกิดมาแทนอวิชชาที่ดับไป เป็นความเห็นที่ถูกต้องที่เป็นกุญแจสำคัญ 2) สัมมาสังกัปปะ ความดำริที่ไม่หมกมุ่นในกาม การออกจากกามไม่พยาบาทและไม่เบียดเบียน 3) สัมมาวาจา การสื่อสารที่ถูกต้อง การสื่อสารบนพื้นฐานของความเป็นจริงอย่างถูกต้อง โดยไม่พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ การงดเว้นจากการพูดคำดังกล่าว ที่เป็นประโยชน์เรียกว่า เป็นการพูดจาย่างถูกต้อง 4) สัมมากัมมันตะ การงานถูกต้อง การไม่ทำงานที่เป็นที่ตั้งของอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เพราะงานนั้นมีสติและปัญญา ย่อมนำแสงสว่างนำทางตลอดเวลา 5) สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง รวมทั้งการทำงาน การประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพที่ทำให้ร่างกายและจิตใจมีสุขภาพที่ดี การไร้ทุกข์โศกโรคภัยและกิเลสเบียดเบียน 6) สัมมาวายามะ คือ ความพากเพียรอย่างถูกต้อง การมีปัญญา ศีล และสมาธิมากขึ้นรวมถึงการสร้าง

กุศล คือ ปัญญา ศีล และสมาธิ หรือไตรสิกขาทั้งระดับต้นและไตรสิกขาระดับสูง (ศาสตราจารย์ ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ, 2556) ให้มีความเข้มแข็งและการประกอบกุศลอยู่ตลอดเวลา 7) สัมมาสติ คือ การมีความรู้สึกตัวทั่วพร้อมอย่างถูกต้อง มีหน้าที่ที่สำคัญ คือการคอยระมัดระวังไม่ให้ยึดมั่นในตัวกูของกู การระมัดระวังไม่ให้เกิดการปรุงแต่งว่าเป็นตัวกูของกู สติทำหน้าที่กำหนดดูแลจิตให้เป็นปกติ เพราะสติเป็นกุญแจสำคัญที่จะกลั่นกรองการทำงานของจิตให้เป็นปกติ 8) สัมมาสมาธิ คือ ความมั่นแห่งจิตอย่างถูกต้อง มีความหนักแน่นมั่นคง สามารถทำงานกับปัญญาเพื่อขจัดตัณหาได้อย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งจะรับเรื่องราวต่าง ๆ อย่างชาวสะอาด การทำให้จิตอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่หวั่นไหวในความพอใจทั้งในแง่บวกและลบจากองค์ประกอบทั้งแปดประการ ที่พระพุทธเจ้ามองว่าเป็นทางออกจากทุกข์อย่างถูกต้อง เป็นการปรับพฤติกรรมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจให้ถูกต้อง สามารถตัดเหตุแห่งตัณหา ทางสายใหม่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่ค้นพบมีความถูกต้องเป็นทางตรงไปสู่ความสิ้นตัณหาเพราะการไม่ข้องแวะกับเหตุผลใด ๆ ที่จะให้ตัณหาและกิเลสเกิดขึ้น

เมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมทุกแห่งทุกมุมจบก็ได้ดวงตาเห็นธรรม คือ ธรรมจักขุ แปลว่า ดวงตาเห็นธรรม คือ โสดาปัตติมรรคญาณ (วิ.อ. (ไทย), 3/56/27) พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ความรู้เห็นตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ 4 เหล่านี้ 3 รอบ 12 อาการอย่างนี้ หมดยอดดีแล้ว เมื่อนั้น เราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลกกับทั้งเทวโลก มารโลกพรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า “ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวทยากรณ์นี้อยู่ ธรรมจักขุ คือ ดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากอุปสรรคปราศจากมลทินได้เกิดแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” (วิ.มหา. (ไทย), 4/17/24)

การวิเคราะห์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเกี่ยวกับตนเอง การนำหลักธรรมหรือการหมุนล้อแห่งธรรม ด้วยการนำทางสายกลางที่พระพุทธองค์ได้เน้นไปที่อริยมรรคมีองค์ 8 โดยตรง เป็นสายกลางระหว่างการปฏิบัติสองสาย คือ การหมกมุ่นในกามารมณ์ และทรมาณตัวเอง การบำเพ็ญทุกรกิริยาในแบบต่าง ๆ หรือแม้แต่งการเสวยอาหาร กับการทรมานเป็นเวลา 6 ปี ในขณะที่อยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา พลันได้ยินเสียงพิณ 3 สาย ตึงเกินไปอาจขาด หย่อนเกินไปเสียงไม่ไพเราะ และเสียงพิณที่ไพเราะน่าฟังนั้นย่อมเกิดจากสายพิณที่ไม่ซึ่งตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป ทางสายกลางเป็นหนทางที่ดีที่สุดที่ควรดำเนินการ และเมื่อทรงเห็นว่าการบำเพ็ญทุกรกิริยาไม่ได้ทำให้พระองค์พ้นทุกข์ได้ พระองค์จึงเลือกดำเนินทางสายกลาง พุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นการนำหลักธรรมจักรไปเผยแผ่ นั่น เพราะแต่ละบุคคลมีองค์ความรู้ไม่เท่ากัน แต่ถึงจะไม่เท่ากันแต่สุดท้ายพระองค์ก็มีแนวทางหรือวิธีการให้แต่ละบุคคลบรรลุเป้าหมายได้ นี่เป็นส่วนตัวของแต่ละบุคคล เมื่อแต่ละบุคคลได้เข้าใจในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว ได้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เป็นไปทางสายกลางที่พระพุทธองค์ได้วางแนวทางเอาไว้

การวิเคราะห์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเกี่ยวกับสังคม เมื่อธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ขับเคลื่อนไปทำให้สังคมมีแต่สันติสุข มีแนวทางในการพัฒนาสังคม ได้เข้าใจทางสายกลาง การย่อหย่อน การไม่ประมาท

ในการทำหน้าที่ของแต่สังคัม ทำให้สังคัมเกิดความสุข สงบ โดยการอาศัยทางสายกลางหรือธรรมะสายกลาง กับทางสายกลางในการปฏิบัติ เพราะแนวทางสายกลางที่ทรงเน้นว่าสายกลางระหว่างการปฏิบัติ 2 อย่าง คือ การทรมานตัวเอง กับการหมกมุ่นอยู่ในกาม เป็นสายกลางสายหนึ่ง และอีกทางสายกลางอีกอย่างคือ พรหมจรรย์ ซึ่งเห็นได้จากพระองค์ได้ทรงส่งสาวกอรหันต์ 60 ไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรก และทรงใช้คำว่า ให้ไปประกาศพรหมจรรย์ พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง (วิ.มหา.(ไทย), 1/2/2)

การวิเคราะห์หัตถัมมจักกัปปวัตตนสูตรเกี่ยวกับประเทศชาติและสังคัมโลก ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ และพระพุทธองค์ได้มอบให้สงฆ์ทำหน้าที่รับผิดชอบด้วยการเป็นผู้ดูแล และการให้การอุปสมบทเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลการเป็นสงฆ์ เพราะการอาศัยสงฆ์จึงจะเกิดขึ้นได้ เพราะแนวทางการประกาศพระพุทธศาสนาหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามทางสายกลาง เป็นการปฏิบัติหรือการประกาศพระสัทธรรมที่เป็นรูปแบบใหม่ของสังคัมสมัยนั้น โดยเน้นไปที่ผลของการกระทำ โดยมองว่าทุกคนที่เกิดมาบนโลกนี้ เป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ไม่บ่งบอกหรือแยกคนออกจากกันแต่อย่างใด เพราะคนจะชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ได้ แต่ชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม วรรณะ 4 เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า สมณศากยบุตรทั้งสิ้น เหมือนมทานที่ทุกสายล้วนไหลลงสู่มหาสมุทร ย่อมละชื่อและโคตรเดิมนวมเรียกว่า มหาสมุทร ทั้งสิ้น (อง.สตตค.(ไทย), 23/19/150-151) พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากสังคัมโลกเป็นศาสนาแห่งมวลมนุษยชาติ เพราะคำสอนเน้นทางหลักปฏิบัติเพื่อเข้าใจธรรมชาติ เพราะทุกอย่างอิงอาศัยกันการประกาศพรหมจรรย์ ทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นระบบการฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนได้ ทั้งทางด้านปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ ความเข้าใจในค่านิยมที่ถูกต้อง ทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งทางกาย ทางวาจา ให้อยู่ในระบบระเบียบวินัย ที่สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจ และทางด้านจิต การมีสมาธิแน่วแน่ การพัฒนาจิตใจประกอบด้วยความเพียร การพัฒนาจิตให้มีสติอยู่ตลอดเวลา โดยหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ตรัสไว้ว่า ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม ทำจิตของตนให้ผ่องใส ถ้าสังคัมโลกได้นำแนวทางไปปฏิบัติย่อมจะส่งผลให้โลกน่าอยู่และเกิดสันติและมีความสุขเพื่อชาวโลก

สรุป

จากการศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในธรรมจกักับวัตตตนสูตร ทำให้ทราบถึงความหมายและสาระสำคัญของการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักกักับวัตตตนสูตร คือปฐมเทศนาหรือการเทศน์กัณท์แรกของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นประกาศธรรมครั้งแรกในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ธรรมจักรหมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดด้วย เพราะเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์หลังจากทรงค้นพบหลักธรรมแล้วต้องการให้ธรรมของพระพุทธเจ้าทรงหมุนให้เป็นไปในโลก ด้วยหลักความจริงคืออริยสัจ 4 การเผยแผ่หมายถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการนำหลักธรรมเพื่อขยายออกไปเพื่อสังคมโลกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลที่สำคัญศาสนาหนึ่งของโลก มีพระโคตมพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาได้ส่งสาวกรุ่นแรก 60 รูป ไปประกาศพระศาสนาหรือประกาศพรหมจรรย์ แก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลและเพื่อความทุกข์แก่เทพและมนุษย์ทั้งหลาย สาระสำคัญของธัมมจักกักับวัตตตนสูตร คือ เป็นปฐมเทศนา สูตรว่าด้วยเรื่องการปล่อยธรรมจักรให้หมุนไปที่ใครจะต้านทานให้ถอยกลับไม่ได้ คือ สัจจะที่ใครจะต้านทานได้ การหลีกที่สุดโต่ง 2 ประการ คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย และการประกอบความเดือดร้อนแก่ตน พระพุทธองค์ทรงหลีกเสีย ไม่เข้าไปข้องแวะการดำเนินชีวิตหรืออ่อนเอียงไปในทางสุดโต่งทั้ง 2 นั้น การหาแนวทางคือมรรคมีองค์ 8 และทรงแสดงอริยสัจสี่ ทำให้มีค้นพบดวงตาเห็นธรรม และพระพุทธเจ้าทรงบวชให้ ทำให้บรรดาตระกูลเศรษฐีใหญ่ค่อยเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพื่อให้ไปประกาศถึงแนวทางการเผยแผ่พระพุทธ ต้องมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยหวังประโยชน์และความสุขของพหุชนเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ เป็นไปตามพระบรมพุทธโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่สาวกรุ่นแรกว่า พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย จากเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าในการส่งพระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนและเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ไม่มีการใช้กำลังบังคับให้คนหันมานับถือพระพุทธศาสนา กระบวนการในการชักจูงให้คนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น โดยกำกับว่าอย่าไปโดยทางเดียวกันสองคน (มา เอเกน เทว) เพราะพระพุทธองค์เชื่อมั่นในศักยภาพของสาวกที่จะไปประกาศพระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคมชุมชนและสังคมโลกที่ได้ขับเคลื่อนล้อแห่งธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แสดงแล้ว แม้แต่พระพุทธองค์ก็จะเสด็จไปประกาศพรหมจรรย์เช่นเดียวกัน เพราะหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ตรัสไว้ว่า ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม ทำจิตของตนให้ผ่องใส ถ้าสังคมโลกได้นำแนวทางไปปฏิบัติย่อมจะส่งผลให้โลกน่าอยู่และเกิดสันติและมีความสุขเพื่อชาวโลก

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2561). *พระพุทธเจ้ากับแผนการกู้อิสรภาพ*. กรุงเทพมหานคร : เอดิชั่น เพรสโปรดักส์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2548). *โลกทัศน์ของชาวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นต์ แมส โปรดักส์ จำกัด.
- _____ . (2557). *ตามทางพุทธกิจ*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : สยามปริทัศน์.
- พระพรหมบัณฑิตและคณะ. (2561). *พระไตรปิฎกฉบับสากล: วิถีธรรมจากพุทธปัญญา*. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____ . (2552). *อรรถกถาภาษาไทยพระวินัยปิฎก*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____ . (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์.
- วีระ อัมพันธ์สุข. (2526). *พุทธธรรมกับการบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : เอรวันการพิมพ์.
- ศาสตราจารย์ ดร.วัชร งามจิตรเจริญ. (2556). *พุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ส.ศิริรักษ์. (2534). *ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, ภาคผนวกเรื่อง จารึกอโศก. แปลโดยพระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์ไทย-ธิเบต.
- เสฐียพงษ์ วรรณปก. (2562). *สัมผัสกับปวัตตนิสูตร | กงล้อแห่งความจริงอันประเสริฐ*. เรียกใช้เมื่อ 1 เมษายน 2567 จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_173928.
- แสวง อุดมศรี. (2543). *พระวินัยปิฎก 1*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.